

Processos d'unificació i uniformització política i cultural en la documentació comptable de les seques de la Corona d'Aragó (ss. XIV-XV)

Jordi Quiles Ruiz
Universitat de València

Introducció

El procés d'expansió de la Corona d'Aragó, iniciat al segle XIII amb la consolidació del poder comtal a Catalunya i a Aragó, culminà amb la incorporació de València, Mallorca, Sicília i, posteriorment, Sardenya i Nàpols dins l'àmbit mediterrani a la dita Corona. Aquest increment territorial, cada vegada abastant una extensió territorial més àmplia i amb una major diversificació política generà una estructura policèntrica, on cada territori combinava els seus propis trets administratius, lleis i institucions amb els propis de la Corona, compartint una sobirania comuna articulada entorn de la figura del monarca i de l'aparell administratiu reial.

Es tracta, doncs, d'un escenari caracteritzat per l'àmplia extensió geogràfica, que obligà la monarquia a desenvolupar mecanismes de cohesió que compensaren la manca de centralitat política i administrativa que junt a l'augment de la complexitat econòmica —derivat de l'expansió comercial mediterrània, del creixement urbà i de la consolidació d'un aparell monetari i fiscal permanent— convertí en necessària la creació d'un sistema de control capaç d'unificar criteris i procediments. En absència d'una burocràcia centralitzada com les pròpies de potències amb major concentració continental, la Corona d'Aragó optà per una estratègia de normalització documental: unificar la manera d'enregistrar, comptabilitzar i documentar per unificar la capacitat d'administrar la pròpia política econòmica i monetària (Feliu i Montfort).

Les seques, com a institucions delegades encarregades de la compra o adquisició i gestió del metall noble (or o argent) i del procediment de la fabricació dels riells i de la moneda, es troben al centre d'aquest procés. A diferència d'altres oficis reials, les seques concentraven alhora funcions tècniques, econòmiques i polítiques: produïen la moneda, controlaven o modificaven la qualitat del metall, remuneraven els treballadors, registraven cada operació i, finalment, lliuraven la moneda al circuit monetari. Per això, esdevingueren espais de convergència entre economia i administració, on la necessitat de precisió comptable generà una cultura de la documentació i uns processos administratius estandarditzats especialment desenvolupats i de creixent complexitat (Feliu i Montfort).

Els diversos llibres de comptes de les seques constitueixen, així, una finestra privilegiada per observar la consolidació de la burocratització progressiva i extensiva de la Corona i l'aparició d'un llenguatge documental compartit entre els diferents observatoris monetaris.

El present estudi parteix de la hipòtesi que la uniformització documental no fou fruit d'un simple mimetisme tècnic entre oficis, sinó una estratègia deliberada impulsada des del centre polític per garantir l'homogeneïtat administrativa i reforçar el control fiscal. Aquesta uniformització afectà tant els formats materials dels llibres com el lèxic i la terminologia tècnica emprades a l'hora d'expressar el propi fet monetari. En definitiva, la forma documental esdevingué un instrument de cohesió institucional al llarg de tota l'extensió de la Corona d'Aragó.

El procés d'unificació documental es projectà simultàniament sobre diversos plans que resulten indissociables entre si. D'una banda, s'hi observa una transformació tècnica que afectà la mateixa arquitectura dels llibres administratius: l'estandardització

de la disposició en columnes, la consolidació d'una foliació contínua —que permetia un control cronològic seqüencial del registre— i la incorporació sistemàtica de rúbriques, fórmules de validació i altres mecanismes de garantia. Tot plegat configurarà un llenguatge gràfic i codicològic comú que facilitava la lectura, la verificació i la transmissió de la informació fiscal (Estrada-Rius).

Aquestes dinàmiques, finalment, adquiriren una lectura política que transcendia la materialitat del document. La uniformitat en les formes i en la llengua convertí els registres comptables i fiscals en un vehicle d'extensió d'autoritat, en un instrument capaç d'expressar per escrit la cohesió d'un conglomerat polític plural. La documentació, normalitzada i comparable, esdevingué així una peça clau en la construcció d'un espai administratiu articulats, on la diversitat institucional de cada regne quedava integrada en una cultura comuna de govern (Estrada-Rius).

La metodologia adoptada combina anàlisi comptable, comparació institucional i lectura contextual de les fonts. Des de la comptabilitat, s'estudia l'articulació del propi fet monetari i metàl·lic. La comparació institucional permet analitzar les semblances entre les diverses seques (Barcelona, València, Mallorca, Perpinyà o Iglesias, a Sardenya), posant de relleu la circulació de models i la transmissió d'usos. Finalment, la lectura contextual situa els llibres dins de la història de la fiscalitat i de la gestió pública, considerant-los no sols com a fonts econòmiques, sinó com a artefactes polítiques.

Aquest enfocament parteix de la convicció que la forma del document no és neutra: la manera d'escriure i de registrar constitueix una tecnologia de govern, una eina de poder que defineix qui pot parlar, com es verifica la veritat i quins mecanismes assegurin la responsabilitat dels agents. En aquest sentit, el llibre de comptes no és un simple reflex de la realitat econòmica, sinó una forma d'organitzar-la i estendre-la.

La recerca s'inscriu dins d'una línia historiogràfica que, des de les darreres dècades del segle XX, ha posat de relleu el paper fonamental dels mecanismes documentals en la formació de les administracions europees medievals. Autors com Jacques Chastang, Armando Petrucci o Patrick Boucheron han destacat com la cultura escrita no sols reflecteix el poder, sinó que el configura materialment. Els arxius, els registres i els llibres de comptes creen una memòria institucional i doten el poder d'una duració que transcendeix la vida dels seus agents humans, esdevenint ells mateixos una personalitat documental (Conde y Delgado de Molina).

En aquest marc, la Corona d'Aragó ofereix un cas especialment interessant, ja que combina una forta descentralització política amb una extraordinària coherència administrativa que progressa conjuntament amb la política monetària (Crusafont i Sabater). La pluralitat institucional —la coexistència de corts, consells, tresorereries i oficis locals— contrasta amb la unitat formal dels documents produïts. L'homogeneïtat del llenguatge comptable i de les estructures diplomàtiques revela l'existència d'un espai administratiu compartit que precedeix qualsevol intent de centralització jurídica i on el Mestre Racional hi jugà un paper determinant: com a institució encarregada de revisar, validar i conservar els diferents llibres de comptes, assegurant-ne la conformitat formal.

Aquest procés d'unificació documental no pot deslligar-se de la racionalització econòmica més àmplia que experimentà Europa a partir del segle XIV, on la consolidació de les tresorereries, la institucionalització dels impostos i l'aparició de nous oficis fiscals —com els tresorers generals, els clavaris o els mestres de seca— exigiren formes de control escrites, estandarditzades i verificables. En aquest sentit, la documentació de les seques catalano-aragoneses ofereix un camp d'observació privilegiat per entendre la transició entre la fiscalitat senyorial dispersa i la gestió centralitzada del patrimoni reial. Els llibres de comptes, *fondició* o *delivrances*, lluny de

ser simples registres tècnics i quantitius, són expressions de govern: a través d'ells, la Corona fa visible la seua presència en cada transacció i en cada emissió. Les seques, amb el seu llenguatge tècnic i els seus procediments uniformes, mostren com el poder medieval aprengué a escriure's i transmetre's a si mateix.

Marc teòric: el poder reial i la cultura de registre

La baixa edat mitjana assistí a un fenomen fonamental per a la història política europea: el poder, per primera vegada, començà a concebre's com una activitat que havia de deixar traça escrita dins un món on la paraula i la memòria personal havien estat durant segles el fonament de la legitimitat, l'aparició de la necessitat de deixar un registre escrit marcà un punt d'inflexió en la gestió del poder públic concretant-se a la Corona d'Aragó en la creació i posterior consolidació de la institució del Mestre Racional, establida a finals del segle XIII per fiscalitzar i verificar-ne la correcció dels comptes dels oficials del patrimoni reials als diferents territoris de la Corona, fiscalitzades també pels respectius mestres racionals propis de cada regne o —inclús— ciutats (Montagut Estragués 1987). Els llibres de comptes relacionats amb aquesta institució havien de seguir un model determinat: registre de la data, descripció de l'operació, quantitat i valor monetari pagat (junt al preu de mercat del metall). Aquesta estructura es convertí en el patró de tota la documentació comptable del mestre racional als diferents observatoris i explica l'homogeneïtat formal que trobem en els llibres de les seques de Barcelona, València, Perpinyà, Iglesias o Mallorca, malgrat la seua distància geogràfica.

Aquesta uniformitat no prové de l'atzar ni d'un simple mimetisme tècnic, sinó el resultat d'una política conscient de normalització administrativa i d'una voluntat d'homogeneïtzació documental, lingüística i, consegüentment, cultural.

El paper del Mestre Racional, per tant, no era només comptable, sinó procedimental, idiomàtic —no únicament lingüístic— i normatiu de manera que la uniformitat formal es reproduïa espontàniament: la norma no es dictava, s'imitava i s'adaptava a mesura que s'estenia en el temps i en el territori. El poder, però també la identitat i la llengua, es legitima a través del registre, i el registre, al seu torn, crea poder i confirma la identitat sustentada per la llengua.

Aquesta transformació pot observar-se també en l'evolució i adaptació del llenguatge administratiu. El llatí, llengua tradicional de la cancelleria i de la diplomàcia, va deixant pas progressivament al català de cancelleria, una llengua vernacla adaptada a les necessitats de la gestió quotidiana (Mandingorra Llavata). L'ús del català no responia només a un criteri pràctic, sinó també a una voluntat política de consolidar una identitat administrativa pròpia. En adoptar la llengua comuna com a instrument d'autoritat, l'autoritat monetària —per la Corona— creava un espai simbòlic compartit entre escrivans i oficials de tots els territoris.

La cultura de registre, en conseqüència, no és només un conjunt de pràctiques tècniques; és també una forma de representació del poder i una manera de construir memòria institucional (Conde y Delgado de Molina). El registre crea continuïtat, i la continuïtat genera legitimitat. En el cas de la Corona d'Aragó, aquesta relació entre escriptura i autoritat assoleix una sofisticació particular gràcies al paper de l'autoritat monetària o del Mestre Racional com a garant del rigor i la coherència formal dins el procés de construcció de la massa monetària.

Aquesta cultura de registre, addicionalment, consolidà una visió documental i documentada del món polític (Tello Hernández). Legislar significava escriure, comptar, verificar i conservar. El poder deixà de ser una qualitat personal per convertir-se en una pràctica d'arxiu i el seu exercici, passarà de ser acció únicament, a comunicació.

La llengua i el llenguatge administratiu com a instruments d'unificació

Un altre factor essencial en el procés d'uniformització administrativa fou la normalització lingüística. A partir de mitjan segle XIV, el català de la Cancelleria reial es consolidà com a llengua de govern i de documentació comuna a una gran part dels territoris de la Corona (Mateu y Llopis). La substitució progressiva del llatí pels vernacles no fou només una qüestió de pragmatisme comunicatiu, sinó una autèntica revolució política i cultural. Escriure en català significava inserir-se dins d'un espai d'autoritat compartit, on la llengua no només transmetia informació, sinó que articulava una manera comuna de comprendre i exercir el poder implicant conseqüències profundes. El llatí, llengua del saber i del dret, mantenia un caràcter elitista i solemne, en canvi, la gestió diària del patrimoni reial, la fiscalitat i la comptabilitat requerien una llengua eficient, clara i ràpida, capaç d'expressar amb precisió les operacions materials i els fluxos comptables. El català de la Cancelleria, ja estabilitzat com a llengua administrativa des del regnat de Jaume II, ofería un conjunt de recursos gramaticals i lèxics que el feien especialment apte per a aquesta funció. La tria del català com a llengua administrativa era, en aquest sentit, un acte de sobirania cultural.

Aquesta transformació lingüística tingué també efectes pràctics: la uniformització (Montagut Estragués) dels registres administratius fou possible gràcies a la difusió d'una terminologia tècnica comuna. Els llibres de comptes de les seques mostren un ús sistemàtic de fórmules repetitives, abreviatures estandarditzades i expressions i mesures monetàries gairebé idèntiques entre territoris. El vocabulari especialitzat de la metal·lúrgia monetària —*fondre, cisallar, emblanquinar, pesar, provar, delivrar*— apareix amb una regularitat que revela la circulació deliberada d'un saber administratiu compartit de la mà dels escrivans i comptables formats en la tradició de la Cancelleria que portaven aquest model lingüístic a les institucions perifèriques, especialment a les seques, on la precisió i la repetició eren essencials. L'estàndard administratiu funcionava com una plantilla verbal: els mateixos verbs, les mateixes estructures i les mateixes abreviatures apareixen una i altra vegada, generant un efecte de cànon que facilitava la revisió i el control per part de l'autoritat monetària.

El català administratiu esdevingué, per tant, una llengua de verificació, de manera que escriure-la no era una simple opció de comunicació, sinó una garantia de legitimitat i de col·lectivitat, donant al document redactat en aquesta llengua adquiria una autoritat immediata, reconeguda per tots els òrgans del poder reial.

Si comparem els registres de la seca de Mallorca amb els de València o Perpinyà, observem no sols coincidències lèxiques, sinó també estructurals que tendeixen a la identitat (Ripoll Roig). La manera d'introduir les entrades (“*En tal dia fon rebut per mà de...*”), la forma de consignar les quantitats (“*tant d'or per pes de marcs*”), o la clàusula de tancament (“*vist e verificat per lo mestre racional*”) són gairebé idèntiques. Aquesta reiteració revela que el model textual havia estat assumit com a norma professional, més que com a imposició jeràrquica.

Aquesta homogeneïtzació lingüística tenia, a més, una conseqüència política immediata: facilitava la lectura i revisió centralitzada dels documents alhora que permetia el desplaçament i producció administrativa dels diferents oficials del Mestre Racional acompanyant l'expansió territorial a la Mediterrània. Un llibre redactat a Mallorca podia ser entès i fiscalitzat a Barcelona sense necessitat d'intermediaris o traductors. Això reduïa costos administratius i augmentava la rapidesa del control. La llengua comuna esdevenia una infraestructura invisible del poder, un mitjà d'interoperabilitat institucional *avant la lettre*.

El llenguatge tècnic de les seques és un bon exemple de l'evolució lingüística del vernacle en el cas dels termes que descriuen el procés de fabricació de moneda —

fondre, blanquejar, pesar, lliurar, provar, cisallar— que apareixen de manera constant, i esdevenen, amb el temps, una terminologia estandarditzada. La repetició de verbs i noms no sols respon a una necessitat pràctica, sinó també a una voluntat de precisió jurídica que adapta un model de llengua administrativa desenvolupat a la Corona d'Aragó durant els segles XIV i XV i que simultàniament influí en la redacció dels llibres municipals i de les institucions mercantils, i acabà deixant empremta en la llengua literària mateixa.

La llengua administrativa, per tant, no fou només una eina de govern, sinó un agent cultural. Contribuí a modelar la percepció de la realitat, la noció d'ordre i fins i tot la idea de veritat. Escriure amb precisió, coherència i repetició equivalia a administrar correctament.

Així, la normalització lingüística no pot separar-se de la racionalització administrativa. L'una és la forma verbal de l'altra. Sense llengua comuna, no hi ha control; sense control, no hi ha poder. El català de la Cancelleria —vernacle, però regulat— esdevingué la columna vertebral d'una monarquia policèntrica que trobà en la uniformitat textual la seua unitat política.

Metodologia

La present recerca combina anàlisi comptable, història institucional i arxivística aplicada per tal d'examinar el procés d'uniformització documental de les seques de la Corona d'Aragó durant els segles XIV i XV. L'objectiu és comprendre fins a quin punt la homogeneïtat formal dels diferents llibres comptables pot ser interpretada com a producte d'un procés deliberat de racionalització administrativa i no com una simple coincidència tècnica o gràfica.

L'estudi s'articula al voltant de dues anàlisis principals que interroguen, d'una banda, fins a quin punt convergeixen els formats dels llibres comptables —és a dir, quines semblances materials, estructurals i textuais comparteixen els llibres de les diverses seques i quines diferències permeten identificar variacions territorials o temporals— i, de l'altra, com s'imposa una llengua administrativa i un lèxic tècnic compartits, tot indagant en els mecanismes de transmissió, circulació i formació que expliquen la coincidència terminològica i formal observada entre registres distants geogràficament. Aquest doble enfocament permet observar la documentació no com un producte passiu, sinó com una autèntica tecnologia de govern: els llibres de comptes deixen de ser meres fonts únicament comptables per esdevenir dispositius d'expansió cultural, política i de legitimació, en els quals cada fórmula i cada rúbrica actuen com a instruments de verificació i d'unitat. La hipòtesi operativa parteix de la idea que la uniformització documental no és un epifenomen tècnic, sinó una tecnologia política vinculada a tres dimensions essencials: la fiscalització, la verificació probatòria i la legitimació del poder reial. La repetició formal dels llibres comptables reforça la continuïtat institucional, mentre que la seua verificació pel Mestre Racional converteix la forma en prova.

La recerca es basa, doncs, en una premissa epistemològica clara: el document no reflecteix el poder, sinó que el crea i l'estén. La uniformitat formal i lingüística és una forma de producció d'autoritat i d'identitat.

Aquest enfocament permet, a més, establir comparacions diacròniques i territorials. L'anàlisi dels llibres de la dècada de 1320, com els d'Iglesias o Perpinyà, al costat dels de finals del segle XIV i inicis del XV, com els de Barcelona o València, mostra una sorprenent persistència de les fórmules i estructures. Aquesta continuïtat permet parlar d'una tradició administrativa pròpia de la Corona, mantinguda al llarg de més d'un segle malgrat els canvis polítics i econòmics.

Corpus documental i criteris de selecció

El corpus de la recerca inclou un conjunt representatiu de llibres de comptes procedents de les principals seques de la Corona: Barcelona, València, Mallorca, Perpinyà i Iglesias (Sardenya). Tots ells es conserven, en sèries diverses, als fons del Reial Patrimoni i del Mestre Racional, principalment a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Els documents emprats com a referència abracen un ampli ventall tipològic (vid. Annex 1), tot i que la recerca s'ha basat en la entera disponibilitat documental del Mestre Racional:

- Llibres de compres (Barcelona 1405–1411; Mallorca 1390–1391; Perpinyà 1356–1357; València 1374–1375).
- Llibres d'entrades (Iglesias 1350).
- Llibres de *fondició* (Barcelona 1369–1370; Mallorca 1391; Iglesias 1327).
- Llibres d'obres (Perpinyà 1357; València 1351; Barcelona 1382; Mallorca 1394).
- Llibres de moneders (Barcelona 1380; Iglesias 1355).
- Llibres d'emblanquiment (Perpinyà 1361; Barcelona 1382; Iglesias 1351).
- Llibres de *delivrances* (Perpinyà 1370; Barcelona 1372; Iglesias 1351).

Aquesta diversitat tipològica permet analitzar alhora la dimensió vertical, és a dir, l'evolució interna d'una mateixa seca al llarg del temps, i la dimensió horitzontal, que fa possible la comparació entre seques contemporànies. Les coincidències formals entre categories diferents de llibres suggereixen, en aquest sentit, una circulació de models basada en la producció escrita i en la difusió d'uns criteris compartits en l'àmbit lingüístic, metodològic i comptable, molt més enllà de l'especialització tècnica pròpia de cada volum. El ventall cronològic, que s'estén de 1327 a 1411, cobreix més d'un segle de producció documental i ofereix, per tant, una base prou àmplia per observar processos de continuïtat i de canvi, així com per identificar l'impacte d'esdeveniments històrics en l'evolució de les formes comptables (Estrada-Rius).

Els criteris de selecció del corpus responen a un triple objectiu: d'una banda, garantir la representativitat territorial mitjançant la inclusió d'almenys un exemple per a cada gran territori de la Corona; d'una altra, assegurar la coherència cronològica, de manera que els llibres seleccionats siguin comparables tant pel període com per la funció que aconsegueixen; i, finalment, prioritzar els volums complets i verificats pel Mestre Racional, atès que són els que ofereixen la forma més consolidada i normativa del model comptable i atenent a un anàlisi lingüístic (lèxic tècnic, fórmules d'obertura i tancament, terminologia monetària) i arxivístic.

Aquest enfocament integral permet establir una cartografia de la uniformitat documental, identificant patrons de repetició i zones de variació. L'anàlisi comparada posa de manifest que, malgrat les diferències locals, els llibres comparteixen un conjunt estable d'elements estructurals i lingüístics: la tripartició en capçalera, cos i tancament; l'ús d'unitats de pes i valor homogènies; i la presència constant de clàusules de verificació.

Així definida, la metodologia garanteix una aproximació equilibrada entre descripció empírica i interpretació històrica. El corpus serveix com a punt de partida per demostrar que la uniformitat dels llibres comptables no és anecdòtica, sinó la manifestació visible d'un ordre institucional compartit, construït a través de l'escriptura.

Procediment d'anàlisi diplomàtica

L'anàlisi diplomàtica constitueix el nucli metodològic de la recerca junt al pròpiament comptable, ja que permet descriure com la uniformització s'articula tant en la materialitat com en la textualitat de les diverses tipologies de llibres comptables. El mètode adoptat combina la lectura estructural pròpia de la diplomàtica clàssica amb procediments comparatius i de codificació desenvolupats en les ciències socials, de manera que resulta possible captar alhora les regularitats formals i les variacions territorials o funcionals.

L'estudi s'ha centrat en quatre grans dimensions. En l'àmbit de l'estructura formal, s'han examinat les capçaleres, les fórmules inicials, les datacions, les clàusules de verificació i les sumes totals de cada llibre, amb l'objectiu d'identificar patrons d'ordre i de seqüència que permeten mesurar el grau de regularitat entre oficis i territoris. Les capçaleres —que inclouen la identificació de l'oficial, la data i la matèria del registre— mantenen en general una estructura gairebé invariable, fet que apunta a l'existència d'un model compartit. En segon lloc, la comparació entre les unitats de mesura utilitzades (marcs, onces, diners com a unitat de pes, lliures, sous, diners com a unitat monetària, *mealles* i quarts) permet avaluar la normalització monetària subjacent al llenguatge comptable: l'ús constant d'aquestes unitats, sense traduccions locals o convertint una referència local en universal —el cas del marc de Perpinyà com a referència de tota la Corona— com a ni equivalències heterogènies, revela l'existència d'un codi monetari administratiu compartit que assegurava la comparabilitat entre plantejaments metàl·lics i monetaris de diferents territoris. Pel que fa a la terminologia tècnica, el vocabulari especialitzat —cisalla, riell, *fondició* i lliga— s'ha interpretat com un índex de transmissió de coneixement professional o, inclús, corporatiu; la coincidència exacta dels termes entre territoris, i fins i tot l'ordre de presentació dins de les fórmules, mostra fins a quin punt es consolida un llenguatge tècnic administratiu, i la diplomàtica permet detectar no sols la repetició lèxica, sinó també l'estructura sintàctica que articula aquests termes en cada operació. Finalment, l'anàlisi de l'idioma i de les fórmules ha posat el focus en l'evolució del vernacle cap a un català consolidat, en l'ús d'abreviatures i en la fixació de formes estereotipades: la perspectiva lingüística diplomàtica evidencia una progressiva vernacularització a partir de la segona meitat del segle XIV, moment en què el català cancelleresc tendeix a substituir el llatí en la major part dels llibres comptables (Montagut Estragués)

El treball amb fonts medievals exigeix considerar els factors materials i arxivístics que poden afectar la coherència del conjunt documental. Per això, s'han analitzat les interrupcions i discontinuïtats en les sèries, les quals responen bé a pràctiques internes d'arxiu o a contingències físiques —com la reutilització de paper o pergamí, la humitat, els incendis o la dispersió posterior dels fons— o bé a la pròpia activitat productiva de les seques. Aquests fenòmens poden generar la il·lusió d'una heterogeneïtat que, en realitat, no és més que una distorsió de conservació en el primer cas.

Limitacions i validesa

Com tota recerca basada en fonts medievals, aquest estudi està subjecte a limitacions materials i documentals. La representativitat global depèn, en gran mesura, de la pervivència de les sèries i de l'aleatorietat de les destruccions o absències documentals. Tot i aquestes mancances, el conjunt transversal escollit presenta una densitat suficient per proposar patrons robustos on la coherència dels resultats, en múltiples casos independents, indica que la convergència formal, el lèxic compartit i la cadena probatòria són fenòmens estructurals i no accidents documentals.

Les conclusions, per tant, s'exposen com a tendències administratives i documentals verificables i no com a identitats absolutes. L'objectiu no és demostrar una uniformitat

mecànica, sinó mostrar que aquesta uniformitat era percebuda, perseguida i valorada de manera proactiva per part de l'autoritat monetària com a ideal d'expansió lingüística i política.

A més, la integració de diferents metodologies —diplomàtica, lingüística, codicològica, comptable i institucional— redueix el risc de biaix disciplinari. Cada aproximació confirma, des del seu angle, la mateixa hipòtesi: que la forma documental és una manifestació del poder i la seua extensió, acompanya l'expansió de la pròpia Corona.

La recerca assumeix, així, un criteri de validesa hermenèutica: el seu valor no rau en l'exhaustivitat quantitativa, sinó en la capacitat de revelar la lògica d'un sistema. En altres paraules, allò que s'ha volgut demostrar no és només com s'escrivia, sinó per què i per a què s'escrivia d'aquella manera.

Un isomorfisme formal: l'esquelet del registre

L'anàlisi diplomàtica dels llibres de compres, d'entrades i de *delivrances* revela l'existència d'un isomorfisme formal sorprenent, un autèntic esquelet compartit que articula tots els registres segons un mateix patró narratiu i comptable abastant tota la geografia estudiada. Aquest patró s'estructura generalment en cinc moments: (a) datació seriada diària; (b) descripció de l'operació, amb indicació de l'agent intervinent (privat o públic) i de la naturalesa, qualitat i presentació del metall; (c) consignació del pes en marcs, unces i diners; (d) valoració monetària en lliures, sous, diners, *mealles* i quarts; i (e) sumes parcials o totals, tant diàries com globals en forma de llibre major.

Els indicis de convergència són clars. A Barcelona (1405–1411) i Mallorca (1390–1391), les capçaleres i les clàusules finals són pràcticament idèntiques, amb fórmules de valoració com “*summa total del present dia*” i tancaments com “*vist e verificat per lo mestre racional*.” Perpinyà (1356–1357) anticipa la pràctica de consignar la puresa i la lliga dins la mateixa entrada de compra, un detall tècnic que posteriorment s'estandarditza. Iglesias (1350–1355) aporta, per la seua banda, un conjunt complementari: els llibres d'entrades i de moneders tanquen el circuit productiu amb anotacions de cisalla i emblanquiment, indicant un flux circular del metall.

Escales, pesos i equivalències: la gramàtica del valor

El binomi pes/valor constitueix la veritable gramàtica de la política monetària reial. El sistema dual —*marcs, onces i diners* per al metall, *lliures, sous i diners* per al diner de compte— estableix una equivalència estructural entre pes i moneda, interpretada per les lleis del metall (quiratat) els preus de mercat del metall precíus adquirits, expressats en magnituds monetàries amb base metàl·lica de velló.

Els llibres mostren una regularitat admirable en la manera d'enllaçar aquests dos nivells, expressant cada entrada comptable inicialment amb el pes físic, expressat amb notació carolíngia (*tres marcs e setze diners*), i —en el cas de les compres— continua amb la valoració corresponent en moneda de compte. Aquesta doble anotació permetia un control immediat: qualsevol discrepància entre el valor i el pes podia indicar error, pèrdua o frau. Les sumes diàries actuaven com a mecanisme de verificació interna (del taller) i externa (del Mestre Racional), servint d'equivalència a l'actual comptabilitat de partida doble i assegurant comparabilitat i auditabilitat.

El punt de referència varia segons el metall i el context: Barcelona estableix els valors per a la plata, mentre Perpinyà fixa les equivalències per a l'or, expressant tots dos en valor de moneda de compte. No obstant això, el mecanisme formal és idèntic: el valor s'obté per conversió directa a partir del pes, segons la taxa vigent. L'homogeneïtat és tan gran que pot parlar-se, sense exageració, d'una gramàtica i una sintaxi del valor comuna a tota la Corona. Aquesta coherència no sols facilita el control, sinó que

confereix legitimitat. La coincidència entre pes i moneda és la prova de la racionalitat del sistema: una equivalència simbòlica entre matèria i autoritat.

Fondició i traçabilitat: cap a l'estàndard metal·lúrgic

Els llibres de *fondició* són el cor tècnic i *metal·lic* del procés d'uniformització al registrar-se en ells la transformació del metall cru (or o argent) en l'aliatge útil que servirà per a l'encunyació monetària una volta processat d'acord amb les polítiques de l'autoritat monetària. La descripció del procés reflecteix una creixent obsessió per la traçabilitat, mostrant no sols una intencionalitat documental com la que s'ha vingut definint fins ara, sinó una aspiració de precisió comptable especialment notable en vista del treball de fundació amb metalls preciosos.

A Barcelona (1369–1370) apareix per primera vegada el detall de l'origen del metall afegit —*or fi, or de sizalla*, moneda antiga d'encunyació prèvia—, mentre que Mallorca (1391) amplia la informació, distingint aliatges finals, agents de lliga i proporcions destinades a assolir el quiratat desitjat. Aquest nivell de precisió equival a una norma implícita: descriure què s'ha barrejat, amb què i per què genera responsabilitat tècnica i jurídica alhora que contribueix a la fiabilitat del sistema monetari al garantir l'estàndard de la llei circulant.

A partir d'aquest moment, la *fondició* deixa de ser una operació purament artesanal per convertir-se en un espai de control tècnic i comptable. El Mestre Racional pot reconstruir, pas a pas, la cadena de producció en cas de litigi o sospita de frau, especialment, tenint en compte que la documentació serà coneixedora tant de les magnituds que hi entren al sistema de fosa com aquelles que n'ixen.

La repetició d'aquestes fórmules, de Perpinyà a Mallorca, mostra la consolidació i adhesió a un estàndard metal·lúrgic escrit. L'acte de fondre no sols produeix metall, sinó també un registre documental, i aquest registre és el que transforma l'operació en un fet monetàriament verificable i que validarà els resultats materials d'aquest per a accedir al sistema monetari circulant.

Llibre d'obriers: del riell a la placa.

Els llibres d'obriers documenten la fase intermèdia del procés monetari: la transformació de riells en plaques, les entrades i eixides de metall, i el control de residus o pèrdues en forma de cisalles de diferents tipus. A Perpinyà (1357) i València (1351) trobem estructures quasi simètriques: cada operació s'identifica amb data, nom d'obrer i quantitat treballada (entrada i eixida), i es tanquen amb la suma del pes total del metall processat expressades totes les magnituds en marcs, onzes i diners.

Des del punt de vista institucional, la cisalla —les restes de metall sobrants després del cisellat o de la fosa— és una categoria central, comptabilitzant-se aquesta, pagant-se i es re introduint-se en el circuit de producció monetària un pas més pròxim de l'encunyació. El control de la cisalla equival a la prevenció del frau, però també al reaprofitament de precios material que de manera mínima es perd durant el procés de fosa i manipulació. La seua traçabilitat tanca el cicle econòmic i garanteix que cap fragment de metall escape al control del Mestre Racional.

La terminologia emprada —*riell, placa, cisalla, fondre, cresol*— apareix uniformement i extensiva en tots els llibres analitzats. La repetició de les fórmules d'entrega i de recepció indica la presència d'un idioma tècnic consolidat i homogeni, on cada terme porta un valor tècnic, legal i comptable.

Moneders i emblanquiment: la fase més variable

Els llibres de moneders presenten la major variabilitat formal i procedimental, reflex de la complexitat tècnica — sovint artesanal— d'aquesta etapa del procés. En alguns

contextos —com Barcelona (1380)— el blanqueig (*emblanquiment*) s'integra en el mateix llibre; en altres, com Iglesias (1355), apareix separat. Aquesta variació respon a diferències organitzatives o tècniques: en uns casos, el moneder controla tot el procés; en altres, el blanqueig recau en un ofici diferent, qui rep el resultat material del treball dels moneders.

Tot i això, el nucli funcional del fet documentat es manté invariable: encunyació, pes en marcs, onzes i diners, cisalla generada i entrega, on les divergències materials no afecten el patró de verificació localitzat i identificables a l'inici i final de la rúbrica comptable. El Mestre Racional, en la seua revisió, imposa una pressió normativa constant: la cisalla ha d'estar comptabilitzada (i reutilitzada en altres passos posteriors), i el pes final de la moneda ha de quadrar amb la suma del metall inicial més la lliga emprada per al seu enviliment. Aquest mecanisme redueix la discrecionalitat local i fomenta una uniformitat funcional, encara que formalment, el llibre pugui variar. Aquesta tensió entre variació formal i coherència estructural és un dels indicadors més clars del grau de maduresa del sistema ja que la norma no anul·la la diversitat, però la canalitza dins d'uns límits estables i d'acord amb les doctrines monetàries de l'època.

Delivrances (lliuraments): l'eixida a circulació

Els llibres de *delivrances* constitueixen la culminació del cicle comptable. En ells es registra l'eixida del metall ja convertit en moneda de curs —*alfonsins* i *florins*—, sovint indicant simultàniament el pes físic i el valor monetari. Aquesta doble anotació és la clau del sistema: permet la verificació creuada entre les fases anteriors.

La forma dels llibres és altament estable: datació, sèrie de lliuraments, sumes parcials i tancament, indicant a qui es fa l'entrega de la moneda. L'efecte és el d'un escandall complet, on cada entrada pot rastrejar-se fins a la seua matèria d'origen. La coherència interna d'aquests registres és tan alta que servien com a model per a altres oficis.

A nivell comparatiu, és en aquests llibres on la uniformització es fa més visible: la identitat de fórmules entre Barcelona i València, o entre Mallorca i Perpinyà, demostra que el procés d'homogeneïtzació havia assolit una fase de plenitud. Per l'altra banda, és el conjunt documental de registres més escàs i al que el buit documental es fa més manifest, donant inclús la falsa impressió d'absència de correspondència entre l'entrada de metall al sistema i el resultat final.

Llengua, fórmules i lèxic tècnic

La convergència lingüística acompanya i reforça la convergència formal, documental i tècnica. Els vocables tècnics —*marc, onça, diners, lliura, sous, cisalla, riell, fondre, emblanquir, delivrar*— apareixen repetidament i en la mateixa seqüència productiva i registral. Les fórmules de tancament, com "*summa total*", "*vist e verificat*" o "*per ço és ver*", mostren una fixació constant —en espai i temps— quasi litúrgica del llenguatge administratiu.

Els topònims i antropònims, tot i la variació ortogràfica pròpia de l'època, segueixen pautes congruents, cosa que indica que els escrivans compartien criteris gràfics i de datació. Tot plegat apunta a l'existència d'un camp de pràctiques escripturals comú, alimentat per la circulació d'escrivans formats en la Cancelleria i pel paper formatiu del Mestre Racional.

La llengua no és només vehicle de registre: és matriu d'uniformitat. El seu ús homogeni converteix el document en un espai de reconeixement i reconeixement mutu, on tots els agents poden llegir i ser llegits.

Resistències, variacions i límits

La uniformització, tot i la seua extensió i adopció, no fou total. Persistiren variacions menors —sobretot als llibres de moneders—, lapses en les sèries, grafies locals o abreviatures diferents. Aquestes diferències, però, no trenquen el patró: l'esquelet i el lèxic romanen coincidents en els diferents observatoris.

Les resistències solen aparèixer en moments de tensió monetària, de canvi tecnològic o expansió geogràfica, com la introducció de noves tipologies monetàries o reformes de títol del metall vinculades a variacions a la política d'emissions —es a dir, a l'enviliment del circulant—. Així, la uniformitat no és un estat, sinó un procés continuat de negociació entre centre i perifèria. La seua força no rau en la rigidesa, sinó en la capacitat d'adaptar-se sense perdre la seua lògica estructural.

En conjunt, els resultats mostren que la uniformització documental de les seques no fou un efecte col·lateral de la burocratització, sinó la seua condició mateixa: una forma d'intel·ligència institucional, capaç de produir estabilitat a través de l'escriptura i de una comunicació que, més enllà de la documental i política, també permetia l'establiment d'un canal d'informació monetari i metàl·lic que es constituirà com a eina dins el mercat financer de la Corona (Travaini).

Conclusions

L'anàlisi dels llibres comptables de les seques de la Corona d'Aragó permet concloure que la uniformització documental fou sobretot una política de govern proactiva, conscient i sostinguda. Lluny de tractar-se d'una evolució espontània o d'una simple coincidència tècnica o adaptació tecnològica, aquesta uniformització es construeix des del centre reial, es vehicula a través de l'autoritat monetària i es consolida gràcies a la transmissió documental. Fixar la forma del registre equivalia a controlar la matèria del poder: l'administració definí un llenguatge formal que legitimava la política monetària i feia possible el control comptable dels oficials, establint una relació directa entre l'ordre escrit i l'autoritat política.

En aquest marc, els llibres comptables deixen de ser instruments purament econòmics per esdevenir dispositius de verificació i responsabilitat. L'estructura tripartida, la reiteració de fórmules i la terminologia homologada constitueixen un codi burocràtic compartit que travessa territoris i oficis. La repetició formal i lèxica no és una simple inèrcia estilística, sinó una manera d'estabilitzar la memòria institucional i de fixar criteris comuns de control i unitat política. La cultura de l'escriptura —del registre, de la comprovació i de la revisió— es converteix així en l'eix vertebrador del poder reial que aprofita —també— les emissions monetàries en resposta a les necessitats de circulant de la Corona.

La llengua administrativa hi juga un paper igualment decisiu. El català cancelleresc, difós per escrivans, notaris i comptables però també per mestres de seca, fonadors i moneders configura una veritable comunitat d'escriptura capaç de compartir protocols, fórmules i categories monetàries en el conjunt de l'espai polític-econòmic de la Corona. Aquesta vernacularització administrativa no sols optimitza la gestió, sinó que crea una identitat institucional i lingüística compartida i anticipa processos de racionalització lingüística propis d'administracions posteriors. El català administratiu esdevé alhora vehicle de comunicació i símbol d'ordre, estandarditzant pràctiques i llenguatges en un context territorialment divers però unificat alhora.

La pràctica arxivística reforça i prolonga aquests mecanismes. La consolidació dels arxius reials —en particular l'Arxiu de la Corona d'Aragó i l'arxiu del Mestre Racional de València— transforma la burocràcia en un sistema de memòria activa. L'arxiu deixa de ser un simple dipòsit per convertir-se en un dispositiu de verificació i legitimitat: cada llibre revisat i conservat passa a operar com a precedent normatiu, com a patró al

qual remetre's en revisions futures. Conservar és, en aquest sentit, una forma de governar, perquè garanteix la continuïtat administrativa, permet la comprovació retrospectiva i institucionalitza la traça material del poder.

La comparació amb altres monarquies europees mostra que la Corona d'Aragó elabora un model propi, situat entre la centralització rígida del cas francès i la pluralitat menys estructurada del món castellà. La combinació d'un centre fiscal fort, un sistema de revisió permanent i una vernacularització relativament homogènia permet articular una coherència comuna sense anul·lar la diversitat territorial. Aquesta "uniformitat flexible" anticipa fórmules de governança pròpies dels estats compostos de la modernitat, en què la cohesió es fonamenta més en formats i llenguatges compartits que no en la mera imposició coercitiva.

En conjunt, els processos descrits indiquen que la uniformització institucional i documental no és només una conseqüència del poder reial, sinó un dels seus instruments constitutius. El sistema comptable i arxivístic no es limita a reflectir la realitat administrativa: la produeix. Escriure esdevé un acte de govern; revisar, una forma de fixar normes; arxivar, una estratègia de memòria política. El document —en la seua dimensió material, lingüística i institucional— s'erigeix així en fil conductor de la formació de l'Estat a la baixa edat mitjana: en el cas aragonès, el llibre de comptes i el registre arxivístic constitueixen una autèntica escriptura del poder, una materialització de la voluntat d'ordre i de continuïtat que prefigura la racionalitat burocràtica moderna. El llibre medieval de la seca, amb la combinació de precisió tècnica, llengua estandarditzada i verificació jeràrquica, simbolitza el pas d'una fiscalitat de base senyorial a una administració d'Estat, i ofereix a la monarquia una forma d'autoconsciència escrita sobre la pròpia pràctica governamental.

Obres citades

- Conde y Delgado de Molina, Rafael. *Reyes y archivos en la Corona de Aragón : siete siglos de reglamentación y praxis archivística (siglos XII-XIX)*. Zaragoza: Institución “Fernando el Católico” (C.S.I.C.), Excma. Diputación Provincial, 2008.
- Crusafont i Sabater, Miquel. *Història de la moneda de la Corona catalano-aragonesa medieval: excepte els comtats catalans (1067/1162-1516)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), 2015.
- Estrada-Rius, Albert. *La Real Casa de la Moneda de Barcelona: las cecas reales y los colegios de obreros y monederos en la Corona de Aragón (1208-1714)*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2018.
- Feliu i Montfort, Gaspar. “Finances, moneda i fiscalitat als segles XIV i XV.” *Catalan historical review* 9 (2016), 129–146.
- Mandingorra Llavata, Maria Luz. Al servicio del rey. Sobre la carta real diplomática de la Corona de Aragón (1336-1458). *Anuario de estudios medievales* 47(2) (2017), 647–677.
- Mateu y Llopis, Felipe. Relaciones monetarias entre Perpiñán, Gerona y Valencia en el siglo XV. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 3 (1948), 127–144.
- Montagut Estragués, Tomàs. *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283–1419)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1987.
- Ripoll Roig, Maria Eugènia. *La seca o casa de la moneda de Barcelona*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, 2008.
- Tello Hernández, Esther. ““Oficiales, comissaris o altres persones qui sien tenguts retre compte a la Cort del dit senyor”: los oficiales regios ante el maestro racional en la Corona de Aragón (1344-1419).” En Mario Lafuente Gómez y María Teresa Iranzo Muñio eds. *En pro del común: la fiscalización de las cuentas públicas en la Corona de Aragón en la Baja Edad Media*, Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2022. 99-130.
- Travaini, Lucia. “Coins and Identity: From Mint to Paradise.” En Rory Naismith ed. *Money and Coinage in the Middle Ages*, Leiden: Brill, 2019. 320-350.